

KAFKAS HALK DESTANLARI

ANONİM

VakıfBank Kültür Yayınları: 0137
Edebiyat: 036

KAFKAS HALK DESTANLARI
KARAÇAY VE MALKARLARIN
NART DESTANLARI
ANONİM

Özgün Adı
НАРТЛА. КЪРАЧАЙ - МАЛКЪАР
НАРТ ЭПОС

Derleyen
Tanzilia Hadjjeva

Türkçesi
Laura Kochkarova

Proje Editörü
Ömer Uzunağaç

Kapak Görseli
Nart Alauğan, Karaşauay ve Gemuda
A. Polyakov

Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Dr. Hatice Kerimoğlu

Son Okuma
Dr. Hazal Bozyer

VakıfBank Kültür Yayınları

Büyükdere Caddesi
No: 97 - Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2022
© Khadzhieva Tanzilya Musaevna

ISBN 978-625-7447-44-7

Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Mart 2022

KAFKAS HALK DESTANLARI

KARAÇAY VE MALKARLARIN
NART DESTANLARI

ANONİM

DERLEYEN
TANZİLİA HADJİEVA

TÜRKÇESİ
LAURA KOCHKAROVA



TANZİLİA HADJİEVA

Aslen Kafkas kökenli olup SSCB döneminde Kazakistan'da doğdu. Kabardey-Balkar Cumhuriyeti Devlet Üniversitesi Filoloji Bölümünden mezun olduktan sonra 1975 yılında İMLİ RAN'da (A.M. Gorky Institute of World Literature of the Russian Academy of Sciences) lisansüstü eğitimine başladı. 1980 senesinde "Поэтика нартического эпоса карачаевцев и балкарцев" (Karaçay ve Balkar Nart Destanlarının Poetikası) başlıklı tezi ile doktora derecesini aldı. 1980–2004 seneleri arasında Karaçay–Balkar Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde araştırmacı olarak görev almıştır. Bu süreçte Karaçay ve Malkar halkları folklorunu konu alan şu çalışmaları derleyip yayımlamıştır: *Nartlar, Karaçay-Malkarların Kahramanlık Destanı* (Moskova 1994); *Karaçay-Malkar Masalları, Efsaneleri ve Destanları* (2 cilt, Nalçık 1998–2000) vd. 2005 senesinden beri Rusya Bilim Akademisi Dünya Edebiyatı Folklor Bölümünde araştırma başkanı olarak çalışmaktadır. Tanzilia Hadjieva, Karaçay-Malkar milletlerinin ve diğer Kafkas milletlerinin folklorunun araştırılması konusundaki katkılarından ötürü Rusya Federasyonu dostluk nişanı almıştır. Malkar Edebiyatı'nın önderlerinden Kazım Meçiev'in anısına 2010 senesinde düzenlenen 150. yıl dönümünde, Rusya Lermontov Komitesi'nin hatıra madalyası ile ödüllendirilmiştir.

LAURA KOCHKAROVA

23 Aralık 1984 tarihinde Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kafkasya bölgesinde bulunan Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde doğdu. Çocukluğu, babasının işi nedeniyle taşındıkları Moskova yakınlarındaki Kurçatov şehrinde geçti. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ülkenin yeni bir düzene girmesiyle tekrar Kafkasya bölgesine döndü. 2001 yılında Rus Devlet Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi'nde bir sene Türkçe eğitimi gördü. Ardından Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesini kazandı. 2020 yılında üniversite öğrenimini tamamlayan Laura Kochkarova'nın Kuzeybatı Kafkas halklarının göç tarihi ve Rus edebiyatı klasiklerinden kitap çevirileri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Karaçay ve Malkarların Nart Destanları	11
--	----

BİRİNCİ BÖLÜM

NART HİKÂYELERİNİN BAŞLANGICI VE NART KAHRAMANLARININ DOĞUŞU

1. Teyri ve Nartlar	17
2. Savaşçı Nart Kabilesinin Elbrus Eteklerine Yerleşmesi	19
3. Demir Ustası Nart Debet'in Doğuşu	21
4. İlk Nart Altın Debet'in Hikâyesi	24
5. Deuet Batır Nasıl Doğdu?	26
6. Örüzmek'in Doğuşu	27
7. Debet ve Örüzmek	29
8. Güzeller Güzeli Satanay	31
9. Sosuruk'un Doğuşu	36

İKİNCİ BÖLÜM

ÖRÜZMEK VE SATANAY

1. Örüzmek'in Fuk ile Gökyüzünde Çarpışması	43
2. Örüzmek Ushurtuk Oğlu Fuk	48
3. Örüzmek ile Kaytmırza	51
4. Nart Örüzmek ile Emegen	55
5. Satanay Temir Kapu Askerini Yener	59
6. Örüzmek ile Ak Maral	63
7. Örüzmek Nartların Düğününü ve Şeytanların Düğününü Ziyaret Eder	67
8. Satanay Örüzmek'i Nasıl Kandırdı?	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSURUK

1. Sosuruk Nartlar İçin Ateşi Getiriyor	75
2. Sosuruk ile Emegen	80
3. Emegenin Yemek Borusu	84
4. Sosuruk'un Emegenlerle Çarpışması	87
5. Sosuruk ve Tek Gözlü Keçi Çobanı Emegen	92
6. Nart Sosuruk İnsan Yiyen Örümcekleri Yener	94
7. Sosuruk ve Kör Dev Adam	96
8. Sosuruk Yer Altında	98
9. Sosuruk Tekerlek Oyununda	108
10. Sosuruk'un Dünyayı Terk Edişi	112

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEBET - ALAUGAN - KARAŞAUAY

1. Demirci Nart Debet'in Şarkısı	117
2. Nart Soyuna Kötülük Nasıl Sızdı?	122
3. Debet'in Oğulları ile Emegen Kadının Kızları	128
4. Alaugan Emegen Kadını ile Nasıl Evlenmiş?	135
5. Alaugan ile Zinziuar	138
6. Alaugan Emegenden Altın Kürkü Nasıl Çaldı?	144
7. Alaugan Tayı Yakalıyor	147
8. Gencakeşauay	149
9. Karaşauay Gemuda'yı Sınıyor	154
10. Yiğit Karaşauay ile Gemuda	158
11. Karaşauay Yarışta	161
12. Agunda ile Karaşauay	164
13. Nart Karaşauay Padişahın Kızı ile Evlenir	167

14. Karaşauay'ın Hilesi	174
15. Karaşauay Gemuda ile Nasıl Vedalaştı?	177
16. Karaşauay'ın Kara Suyu	178
17. Karaşauay Ölmedi, Yaşıyor	179

BEŞİNCİ BÖLÜM

NART KABİLESİ DÜNYAYI NASIL TERK ETTİ?

1. Debet Semaların Demircisi	183
2. Nartlar Yeryüzünü Nasıl Terk Etmışler?	185
3. Nartlar ve Satanay Gökyüzüne Nasıl Göçmüşler?	190
4. Nartların Altın Kasesi	192

KAFKAS HALK DESTANLARI

KARAÇAY VE MALKARLARIN NART DESTANLARI

Karaçay-Malkar Nart destanları, masalları ve eski şarkıları tüm Kafkas halklarında da olduğu gibi (Osetler, Adigeler, Çeçenler, İnguşlar, Abhazlar) bu halkların yürüyen eposu konumundadır. Destanların içeriklerine bakıldığında onları şu şekilde sınıflandırmamız mümkündür:

I. Nartların Yaşam Yolculuğu

1. Örüzmek ve Satanay ile ilgili şarkı ve destanlar
2. Sosuruk ile ilgili destanlar ve şarkılar

II. Soyların Kökleri

1. Debet —Alağan — Karaşauay
2. Açey oğlu Açemez.

III. Eposta Adı Sık Geçmeyen Nartların Adına Yazılan Destan ve Şarkılar

Sozukku, Raçıkau, Şırdan, Nöger, Acı dilli Gyalahsırtan, Çü-yerdi vb.

IV. Nart Soyunun Nasıl Tükendiğini Anlatan Destan ve Şarkılar

Bu sınıflandırmanın içinde Nartların hayatları ve yaşadıkları ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Doğumları, çocuklukları, ilk yiğitlikleri, evlilikleri, yaşadıkları uğursuzluklar, kanlı düşmanları ile

olan bütün ilişkileri şarkı, masal ve destan yolu ile aktarılmaktadır. Karaçay-Malkar Nart destanları halk ağzında özlü söz, şiir ya da ikisinin karışımı ile dile getirilmiş ve böylece yayılmışlar. Türk-Moğol halklarının birçoğunda olduğu gibi Karaçay-Malkar halk eposu da çoğunlukla şarkı formatında aktarılmıştır.

Nart kahramanlarının çizimleriyle eski eposun epik-yiğitliklerin anlatımı estetik bir biçimde bağdaşmaktadır. Nart kahramanlarının birçoğunun sıradanlıktan uzak, dünya âlemce bilinen kişiler olduğu doğdukları andan itibaren resmedildiklerinden de anlaşılabilir. Nartların bilinen en eski halk inanışlarına göre oldukça sıra dışı ve doğüstü güçlere sahip oldukları aktarılmaktadır, örneğin Debet, Yer Teyrisi¹ (Tanrısı) ve Gök Teyrisi'nin oğludur. Satanay'ın babası Güneş, annesi ise Ay'dır. Özümek gökyüzünden yere düşen kuyruklu yıldızdan doğmuştur. Sosuruk taştan doğmuştur babası ise Nart oğlu koyun çobanıdır. Karaşauay, Debet'in oğlu Alaugan'dan doğmuştur, annesi ise bir emegen² kadınıdır. Bu tarz anlatılar eski mitlerle bağlantılıdır. Örneğin Debet'in kanı, canı, kalbi ateştedir ve kendisi ateş, hayvan ve taşın dilini bilmektedir. Satanay'a gelince onun bilgisi dışında Nartların hiçbir işi gerçekleşmez, o olana bitene ve olacaklara vâkıftır, şekil değiştirebilir, başkasının sıfatına bürünebilir. Uzun lafın kısası Satanay'ın yapamayacağı hiçbir şey yoktur. Sosuruk ok ve silahla yenilemez ve Teyri onun tüm dileklerini çabucak kabul ediverir. Karaşauay ateşten ve sudan korkmaz ve kendisi de atı Gemuda da şekil değiştirip başkalarının suretine bürünebilirler. Özümek ve Satanay'ın ise Karaçay-Malkar Nart eposunun özünü oluşturdukları söylenebilir. Nart destanları, kö-

1. Teyri: Tanrı'nın Karaçay-Malkar dilindeki eski adı, -çn.

2. Emegen: Karaçay-Malkar mitoloji, masal ve rivayetlerinde adı geçen insan yiyen, mistik dev yaratıklar, -çn.

künü bu iki isimden almaktadır. Bunu Nartlarda geçen şu satırlardan da anlayabiliriz:

*“O Satanay ki o Nartların anası,
O Örüzmek’tir ki odur Nart askerlerin atası.”*

Örüzmek Nart askerlerinin “atası” olmakla kalmayıp aynı zamanda Nartların önderidir de. Örüzmek’in eşi ise Satanay’dır, adı Nart masalları ve destanlarında hürmet ve saygı ile anılır. Satanay bilgedir, hikmet doludur ve her şeyin yordamını bilir. Nartlar bütün işlerinde ona danışır, ondan yardım isterler. Satanay hem Nart halkını hem de Örüzmek’i birçok beladan korumuştur. Nart kadınlarına yün eğirmeyi, dikiş dikmeyi, boza kaynatmayı, ekmek pişirmeyi öğretmiştir. Nartların önderi Örüzmek olsa da kendisi Satanay’dan onay almadan ona danışmadan büyük işlere kalkışamazmış. Nartların yaşamında Demirci Debet’in icra ettiği işlerin kıymeti ne denli büyük ise, Satanay’ın beceri ve yetileri de bir o kadar büyükmüş. Öyle ki metinlere baktığımızda Nart halkı düşmanlarını Satanay’ın verdiği talimatlar doğrultusunda hareket ederek Demirci Debet’in onlar için hazırladığı silahlarını kullanarak yenerlermiş. Diğer Nart kahramanlarına gelecek olursak bunlar: Sosuruk, Alaugan ve Karaşauay. Bunlar da diğer kahramanlar gibi ateşi ve suyu tanıyarak kullanmış, halklarına azap veren çok başlı devlerle çarpışmışlar. İnsan kanına susamış canavar suretindeki emegenleri kırıp kılıçtan geçirerek türlerine son vermeden rahat etmemişler. Nart kahramanları emegenlerin türünü tükettikten sonra Sarubekler,³ ağaç adamlar, Jelmauzlar⁴ ve dev yılanlarla, insan yiyen örümceklerle savaşmışlar.

3. Sarubek: Yılana benzer yaratık, aynı zamanda timsah anlamına da gelmektedir, -çn.

4. Jelmauz: Ejderha, -çn.

Soğuktan kırılmak üzere olan Nart halkı için emegenlerden ateş çalan kahraman Sosuruk, başka Kafkas milletlerinde olduğu gibi Karaçay-Malkar eposunda da geçmektedir. Başka Nart kahramanları da vardır. Bunların adı da Açey Ulu Açemez, Raçıkau, Nöger, Çüyerdı. Bu kahramanlar da evvela anlattığımız Nart kahramanları kadar edepli, namuslu, namı duyulmuş kudretli Nartlardanmış.

Karaçaylı ve Malkarların Nartları, güreşte yenilmez, savaşta düşmana boyun eğmez dayanıklılıkta çetin, hile ve kurnazlıklara kanmayan, zeka konusunda da emsalsiz bilgeliğe sahipler. Halk bilincinde onlar, var olmuş ve dünyada yaşamış fakat soyları tükenen insanlardır. Onlar her yönden kudret ve ehil sahibi, her şeye vâkif bir halkmış.

Dr. Khadzhieva Tanzilya Musaevna